GR. G. TOCILESCU.

DÓMNA STANCA

SOÇIA LUI

MIHAIU-VITÉZUL

STUDIU ISTORIC.

1560—1604.

BUCURESCI
NOUA TIPOGRAFIE A LABORATORILOR ROMANI
19. STRADA ACADEMIEI, 19.
1877

DÒMNA STANCA

§ 1

Istoria română, astfeliŭ precum este ea pênĕ astă-ḑĭ scrisă, nu ne 'nfăçişézà de cât un şir neîntrerupt de lupte crâncene în afară şi în întru, cruḑimĭ alle despoţilor, frĕmêntărĭ zadarnice alle cellor desmoşteniţĭ şi împilaţĭ, tabloŭ mohorît unde numaĭ forţa brutalĕ se desvĕlue în întregimea eĭ, iar despre viéţa socialĕ, cultură, legĭ, obiceĭurĭ, graţiă, simţimênt, femeiă, nicĭ chĭar uă sérbădă trăsură nu se zăresce.

Nu 'ncape dér nicĭ-uă mirare décă în forma-ĭ trunchĭată, săracă, fără culóre şi viéţă, istoria attrage pe pré puçinĭ către dênsa, şi

influenţa eĭ asupra Educaţiuniĭ şi Instrucţiuniĭ este ca şi nullă. În adevêr, — pentru a considera lucrul sub un punct de vedere maĭ restrêns —, ce interes şi simţiminte potŭ inspirà fragedelor copile şi femeiĭ romăne în genere nisce manuale de Istoriă, carĭ nu conţinŭ un rênd măcar despre rolul ce a gĭucat femeĭa în societatea română, carĭ nu presintă uă figură cel puçin a sexuluĭ frumos care să fi strălucit prin virtuţile sélle, prin devotamentul către soçul sêŭ, prin eroism, prin ĭubirea sfântă către patria şi religiunea părinţilor sêĭ? Şi cât de mare nevoiă n'ar avé aceste fiinţe tinere, ce aŭ a deveni uădată mame, a'şĭ forma şi întări caracterul cu pildele ce le procură însuşĭ trecutul naţiuniĭ lor! Câte din ele audit-aŭ óre despre soçia unuĭ Stefan cel Mare, despre fiĭca-sea domniţa Elena, despre Elena a luĭ Petru Rareş, Elena a luĭ Matheiŭ-Vodă, Stanca a luĭ Mihaĭu-Vitézul, Roxandra fiĭca luĭ Vasilie-Vodă, dómna Kĭajna, dómna Despina, Elisabetha Movilă etc.?! — pe când câte din cele ce şĭ-aŭ făcutŭ instrucţiunea în pensionatele nóstre dirrese în genere de streine, nu cunosc pe :

Joanna d'Arc, Clothilda, dómna de Maintenon, Lavallière, Pompadour, Montespan şi altele?...

Rêul există dér cu urmârile-ĭ fatale, pe carĭ nu e locul a le arĕtà aci, şi numaĭ aceĭa nu voesc a le simţi, carĭ găsesc că totul merge 'n societate bine, — pentru că nu doresc nimica a vedé într'ênsa maĭ bine.

§ 2

Ultima decadă a véculuĭ al XVI-lea ne presintă în Ţérra-Romănéscă uriaşa figură a celluĭ ne'nspăĭmântat voevod, care concentră în sine ca într'un focar de lumină celle maĭ scumpe şi maĭ gloriósse amintirĭ alle unuĭ ném. Mihaĭu-Vitézul va fi pururea eroul naţional al tuturor Românilor, simbolul de unire al fraţilor despărţiţĭ de vitrega sórtă şi de veciniĭ cutropitorĭ; şi minunatele isprâvĭ alle acestuĭ Achile Romănesc vor formà tot-d'a-una cartea vitejieĭ, cartea care să se citéscă cu drag de către orĭ-cine.

Tocmaĭ prin amurgitul acellor timpurĭ

de cumplite vijeliĭ şi nesfîrşite rĕsbóie istoricul întâmpină o fiinţă blândă, milóssă, modestă, un ânger de femeiă şi de soçiă, a cârii sórtă a fost pênĕ 'n fine legată de a luĭ Mihaĭu-Vitézul, ĭar viéţa sea un lanţ de suferinţe, răbdate fâră rĕscólă şi desnădejde. Acéstă figură voim noĭ astâ-ḑĭ a o scóte din pulberea uĭtâriĭ atător vécurĭ, şi cu draga povestire a întămplârilor eĭ să aruncâm cel puçin în sufletul cel simţitor al femeilor de aḑĭ uă scânteiă de ĭubire şi interes pentru trecutul naţional, şi să le dâm încrederea câ şi 'n paginele istorieĭ române se află destulle exemple de virtute, devotament, gingăşiă a détorieĭ, dragoste de patriă, caracter statornic în fericire ca şi 'n nefericire.... Dér cu cât dorul nostru de a împlini acéstă sarcină este maĭ mare, cu atât greutâţile sunt însemnate, nu numaĭ din sărăcia isvórelor, cât din acea dificultate de a citi limpede în oglinda internă a uneĭ femeĭ, menită a ne arĕtà mişcările multiple alle sufletuluĭ sêŭ; câcĭ am socotit tot-d'a-una câ istoria nu'şĭ póte agĭunge utilitatea scopurilorŭ séle, décă nu pune pe cititor în faça chĭar a simţirilor

şi suferinţelor persónei ce descrie, décă nu respinge acea formă veştedă , sécă, a unuĭ tabloŭ fără viaţă şi culóre, şi nu scie a insuflà căldura realităţiĭ însăşĭ.

§ 3

Puçinele noţiunĭ respândite prin documentele şi chronicele nóstre nu ne permit a recompune la uă distanţă atât de mare imaginea completă a stâriĭ sociale din Ţérra-Românéscă la gĭumĕtatea véculuĭ al XVI-lea; şi în neputinţă de acésta vom indicà câteva trăsurĭ numaĭ, carĭ vor fi, credem, în de agĭuns pentru cunóscerea meḑiuluĭ social în care a vĭeţuit dómna Stanca.

Condiţiunea femeiĭ în societate este tot d'a-una adevĕrata mĕsură a progresuluĭ social; acolo unde femeĭa este tratată de sclavă, unde trăĭesce în casa păринteluĭ séŭ a soçuluĭ sêŭ ca 'ntr'uă închisóre, unde dreptul despotic séŭ arbitrar asupră-ĭ nu'şĭ găsesce nicĭ-uă margine în lege séŭ moravurĭ, acolo nu trebuesce căutat sentimentul séŭ chĭar noţiunea libertâţiĭ! Acolo nu sunt ce-

tățenĭ; tiranĭ cu femeile și copiiĭ lor, eĭ sunt la rêndul lor robĭ celluĭ maĭ cumplit despotism... Posițiunea femeiĭ în societatea română nu se póte ḑice câ era tocmaĭ astfeliŭ. Biserica, admițênd egalitatea civilĕ a sexelor în câssătorie, înălțase prin acésta pênĕ la un punct demnitatea moralĕ a femeiĭ, îĭ asicurase libertatea sea și óre-care capacitate civilĕ. Puterea maritalĕ păstrându-șĭ prestigiul și realitatea sea, instituțiunea căssătorieĭ protegĭată de lege,—evoluțiunea normalĕ a instinctelor familieĭ puté da : tătăluĭ autoritatea sea, produsul uneĭ întreite superiorităţĭ : fisice, intelectuale și morale; femeiĭ, supunerea, urmare a atașamentuluĭ sêŭ; ĭar copiilor respectul către creatoriĭ lor.... Virtuțile casnice înflorĭaŭ; femeĭa era sufletul patriotismuluĭ soçuluĭ și fiilor sêĭ; ĭar licența moravurilor nu desonorase căssătoria.

Divorțiurile eraŭ neauḑite séŭ cel puçin de tot rare; elle nu puté avé loc de cât cu marĭ greutâţĭ, și numaĭ cu consimțimêntul ambelor pârţĭ și încuviințarea Mitropolituluĭ și a Domnuluĭ, de multe orĭ chĭar a Patriarchuluĭ din Constantinopole. Femeĭa pentru

orĭ-ce vină mare 'ĭ-ar fi imputat soçul sêŭ puté să gĭustifice nevinovăţia sea : décă la ḑiŭa fixată 12 gĭupănese luate pe rĕvaşe domnescĭ ar fi gĭurat cu mânele pe Sf. Evangelie înaintea Mitropolituluĭ că : nu este nimic adevĕrat din acusarea ce s'a adus aceleĭ femeĭ.[1]

Partea femeĭască fiind esclusă de la moştenire orĭ-de câte-orĭ se găsĭa în concurenţă cu copiĭ de parte bărbătéscă, avé numaĭ dreptul de a primi de la aceştia uă porţiune din avere ca *zestre*, când se cässătorĭa.[2] În lipsă însă de fraţĭ femeĭa puté veni la succesiune numaĭ printr'uă «*înfiire specialĕ*», décă adică tatăl fiind în viéţă uă adoptà anume printr'un chrisov domnesc «în loc de fiŭ».[3]

Dreptul canonic regula tóte relaţiunile

[1] Carte de gĭudecată de la Matheiŭ Basarab-vodă, din 1633, în *Magaz. istoric pentru Dacia*, I, 206—209, Bucurescĭ, 1845.

[2] Chrisov din 1512 al luĭ Négoie Bassarab., la *Archivul Statuluĭ din Bucurescĭ*, doc. monastiriĭ Cozia.—Idem din 1509 al luĭ Mihnea-Vodă tot acolo.

[3] Chrisov de la Négoe Vodă din 1519, în *Columna luĭ Traĭan*, an. V, Nr. 6. Maĭ pe larg assupra cestiuneĭ veḑĭ studiul nostru : *Despre legat în dreptul roman şi în dreptul român*, Bucureştĭ 1874.

familieĭ, dér nu tot-d'auna şi de toţĭ dispoziţiunile séle eraŭ observate. Ceĭ puternicĭ, boeriĭ şi maĭ ales uniĭ din domniĭ crescuţĭ în légănul corupţiuneĭ din imperiul turcesc, dispunênd de uă putere fără marginĭ, lipsiţĭ de respect către religiune şi societatea pe care avé să o dirrigă, — vĕrsaŭ prin nelegĭuirile şi desfrêul lor veninul disolvator al corpuluĭ social, pângărind familia, batgĭocorind moravurile, comiţênd tot ce tirania şi un suflet degradat pot să dicteze.

Concubinagĭul începu a se întinde ca uă rană distrugĕtóre în societate, şi a săpà la temeliile instituţiuniĭ căssătorieĭ. Deşi legea escludea de la moştenire pe bastarḑĭ,—care în limbagĭul de atuncĭ purta numele de *copiĭ*,[4] spre deosebire de ceĭ legitimĭ desem-

[4] Chrisov. luĭ Mircea Vodă din 1557, la *arch. Stat. din Buc.*, doc. ep. Rămnic, leg. Nr. 82 : «a avut Anca pîră cu frate-sêŭ Radu; şi aşa pîrîĭa Radul pe sora luĭ, pe Anca, înnaintea domnieĭ-melle, cum că nu e făcută cu tată-sêŭ Nan ci este *copilă* (копила)». — Maĭ veḑĭ docum. de la nota următóre.—Marula, fiĭca nelegitimă a luĭ Mihaĭu Vitézul se esclude prin chrisov. luĭ Alexandru Iliaş din 1616 (doc. monastiriĭ Cozia, leg. Nr. 24 la *Arch. Stat. din Buc.*), de la moştenirea luĭ Mihaĭu : «că se cuvine să ţie fiiĭ moştenirile părinţilor lor, *carĭ sunt făcuţĭ cu cununie*».—Chronica luĭ *Urechiă* ed. Cogăln. I, 113 : «N'a fost Bogdan-Vodă fecĭor cu cununiă, ci *copil* luĭ Alexandru-Vodă.»

naţĭ cu acela de *feciorĭ* séŭ *cuconĭ* — numĕrul lor însă era fórte mare, şi acţiunea legiĭ neputinciósă.

Uniĭ domnĭ, deşi căssătoriţĭ, avéŭ ḑece pînă la douĕ-spre-ḑece concubine.[5]

Éccĕ ce ḑice un mitropolit grec Matheiŭ de Pogoniania, care a trăit în ţérră sub domniile luĭ Radu Şerban Basarab următorul luĭ Mihaĭu-Vodă, alle luĭ Radu Michnea, Gavrilă Movilă şi Alexandru Vodă, şi care a figurat chiar în divanul domnesc ca gĭudecător : «Décă te-aĭ însurat (se adreséză «către Alexandru Vodă) însă, practică înfrĕ-«narea şi păzesce credinţa de soçŭ, care e

[5] *Négociations de la France dans le Levant,* par E. Charrière, Paris, 1860, t. III, p. 924; t. IV, p. 78.—Importent pentru moravurí este şi docum. de la Michnea Vodă (din anul 1586, leg. Mitropol., Nr. 8) care arétă cum sub Alex. Vodă : «Di-«spot a cerut să gonéscă din averea părintéscă pe surorile «séle, câcĭ şi el e frate bun cu dênsele dintr'un tată şi din-«tr'uă mumă. Iar Stana şi Nécşa, surorile luĭ Dispot, aşa aŭ «pîrît împrotiva luĭ că nu le este frate adevĕrat, nicĭ că e «născut din trupul tatăluĭ lor Şuşan, *pentru că aŭ fost prins «tatăl lor Şuşan pe maĭca luĭ Dispot anume Voĭca, umblând «rêŭ cu un ţigan în fapta curvieĭ; apoĭ ea a fugit, pentru «că a vrut Şuşan să o rĕpue, ĭar la urmă Voĭca, dênsa a «născut pe acest fiŭ maĭ sus ḑis Dispot pe sub gardurĭ, ca «pe un bastard* (копел), *şi a ḑis Voĭca, maĭca luĭ Dispot «că a fost îngreuĭată de Şuşan*».

«coróna bărbatuluĭ; iubesce-ţĭ dómna şi nu «te uĭtà la altă muĭere, că se mănià Dumnedeŭ şi 'ţĭ iea darul; mergĭ la dênsa pre «calea luĭ Dumnedeŭ şi feresce-te de patul «altuĭa, că e plin de blestem şi de urgiă, éră «al tĕŭ de bine-cuvêntare şi de fericire. Iea aminte să nu'ţĭ întinĭ sufletul cu *précurvia*, «*care ca o pestilenţă se întinde şi 'ţĭ pĭerde* «*ţéra peste care domnescĭ*, cum a perdut onó«rea, gloria şi puterea multor predecesorĭ aĭ «tĕĭ, carĭ astădĭ âmblă încărcaţĭ de miseriă, «ruşine şi batgĭocură.[6]

Clerul nu avé nicĭ prestigiul moral nicĭ cel politic pentru a puté înfrêna poftele celle ĭuţĭ ale puternicilor, şi a întórce la callea dréptă oile rătăcite. Ignoranţĭ în culme, nesciind de cât să mănânce colivele şi colaciĭ ce li se aducea,[7] preoţiĭ eraŭ despreţuiţĭ, objectul de rîs al tuturor anecdotelor şi istorielor scandalóse.[8]

[6] Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγκροβλαχίαν τελεσθέντων, Veneţia 1785, apud Papiŭ, *Tesaur de monumente istorice*, Bucurescĭ, 1862, t. I, p. 366.

[7] *Matheiŭ de Pogoniania*, op cit., p. 370: «preoţiĭ nu sciŭ să boteze, nu sciŭ să facă liturgiă; când le vorbescĭ de misteriéle credinţeĭ, staŭ şi se miră ca şi cum le-aĭ vorbi de lucrurĭ de pre alaltă lume; barbaria lor e completă, nesciind de cât să mănănce colivele şi colaciĭ ce le aduc.»

[8] Idem, p. 360—361.

Adevĕrata morală creştină, nicĭ înţelésă séŭ practicată, se confundà într'uă evlaviă ipocrită, séŭ în împlinirea numaĭ a formelor esterne alle cultuluĭ; observârĭ rigide alle tuturor posturilor de peste an; sfinţiĭ amestecaţĭ pênĕ şi 'n beţiile şi orgiile cellor pravoslavnicĭ[9]; monăstirĭ şi biserice înălţate de aceïaşĭ ómenĭ alle cărora mânĭ era mânjite 'n sângele nevinovat al supuşilor lor; înzestrate adesea cu averea vĕduvelor şi orfanilor desmoşteniţĭ prin simpla vóinţă a tiranuluĭ. Era destul uă uşóră bănuïală pentru ca beïul încongiurat de sbiriĭ turcescĭ să'şĭ împlânte hangerul în rărunchiĭ boerilor, să le confisce averile pe séma domnieĭ, şi să lase astfeliŭ întrege familiĭ în préda miserieĭ! Ar trebui pénna luĭ Tacit pentru a descrie negrele fapte alle unuĭ Mircea cel Rêŭ, Alexandru, Dómna Kïajna, Michnea Turcitul!

Boeriĭ favoriţĭ aĭ Curţiĭ tiranisaŭ la rêndul lor poporul, care de pe acum, sărăcit

[9] Idem, p. 369; «Béŭ (boeriĭ) în numele luĭ Dumneḑeŭ., béŭ pentru pré-curata, béŭ pentru toţĭ sânţiĭ pre rênd, pênĕ ce ne maĭ putênd luptà, cad morţĭ şi rĕmân lungiţĭ ca porciĭ; nu béŭ şi să tacă, ci amestecă în păharele lor şi pre sânţĭ şi-ĭ fac beţivĭ ca pe sine.»

de angarale şi tot felul de dajdiĭ, începuse a se vinde cu pămêntul luĭ cu tot la ceĭ avuţĭ : domnĭ, boerĭ séŭ călugĕrĭ. Impositele din fie-care gĭudeţ fiind arendate la persóne influente, acestea avéŭ la rêndul lor ómenĭ necessarĭ pentru execuţiune şi carĭ se numĭaŭ *cĭocoĭ*.[10]

Boeriĭ pe la finele seculuĭ al XVI-lea începusseră a se amestecà şi 'n afacerile religióse. Alegerea egumenilor de la monăstirĭ era consacrată de legile canonice şi prin chrisóvele fundatorilor a se face de înşişĭ călugĕriĭ şi dintre călugĕriĭ locuitorĭ în monăstire. Eĭ bine, boeriĭ, mituiţĭ cu banĭ şi darurĭ de către călugĕriĭ grecĭ de pe la muntele Athos, precupeţĭaŭ egume-

[10] Idem, 357 : «Incă un lucru, pré luminate dómne, se cade să maĭ facĭ : administréză bine ţérra ta, şi ordină servitorilor têĭ şi celor ce strâng dârile să nu nedreptăţĭască, să nu despóie pre sĕracĭ ca Ianicĭariĭ : căcĭ nu maĭ e îndoinţă, caută s'o sciĭ, că ţéra ta se despoporă de multă greutate, de nedreptatea ce *cioconiciĭ* (τζοκόντνιτζες) fac pre aicĭ prin provinciă. Când trămiţĭ unde-va prin ţéră, pêrlesc şi ard pre săracĭ ca în flacările foculuĭ...; bĭeţiĭ têĭ supuşĭ, ne maĭ putênd răbdà crudele nedreptăţirĭ, grelele dârĭ ce li se cer necontenit, îşĭ lasă căminele, fug şi împlu marginile Ardéluluĭ... Fâ bine, pré luminate Dómne, de-ĭ uşuréză puçin şi-ĭ scapă de *cioconicĭ*...»

niile, cum viziriĭ şi favoritele Sultanuluĭ la Constantinopole precupeţĭaŭ tronul Ţêriĭ-Românescĭ. Lacomĭ de avere, eĭ schimbaŭ des pe aceştĭ «mincinoşĭ ieromonaşĭ séŭ lupĭ îmbrăcaţĭ în pĭele de óie» — cum îĭ numesce Patriarchul Ţarigrădean în chrisovul sêŭ din 1592,[11] pentru a lua mită de la maĭ mulţĭ, şi prin acésta se prăpădĭa lucrurile monăstirescĭ, şi se întroducea corrupţiunea şi imoralitatea pênĕ şi 'n sanctuarele luĭ Christ!

Comercĭul se aflà pe mâna Armenilor — numiţĭ şi *Gélepĭ* —, a Grecilor, a Ovreilor şi a altor streinĭ, carĭ aducéŭ mărfurĭ: atlazurĭ, tafte leşescĭ, gĭuvaericale de prin Veneţia, Constantinopole, Polonia,[12] şi exportaŭ producţiunile agricole şi animalele domestice alle ţêrriĭ. Împrumuturile de banĭ se făcea cu neauḑite *camete*,[13] şi credi-

[11] *Condica Nr. 105 roşu,* pag. 120 secţiunea istorică, la Archivul Statuluĭ din Bucurescĭ.

[12] *Mateiŭ de Pogoniania,* op. cit.; p. 369.

[13] Docum. Episc. Rămnic, leg. Nr. 34 la *Archiv. Stat. din Buc.*, chrisov din 1587 al luĭ Mihnea-Vodă: «după acеĭa vĕḑênd (pe maĭ mulţĭ ómenĭ) părintele Vlădica (Michail) la multele lor nevoĭ şi détoriĭ, şi îngreoĭaţĭ cu *camăte la Ovreĭ*, aŭ fost rĕmas săracĭ de părinţĭ, şi Sfinţia Sea *ĭ-aŭ plătit de către Gelepĭ şi de la Ovreĭ*, şi de către multe părţĭ.»

torii, în de regulă neguţĕtorĭ streinĭ, la cas de neplată putéŭ, spre despăgubire, deveni stăpênĭ pe averea imobiliară a debitorilor lor. Celle de maĭ multe orĭ însă décă détornicul era din clasa boĭeréscă, intervenĭa domnul séŭ alt boer achitând détoria şi oprind pe sémă moşiile, pentru ca nu : streinii séŭ neguţĕtorii să intre în *satele boĭerescĭ»*;[14] ĭar décă eraŭ ţĕrranĭ séŭ ţiganĭ şi nu-'ĭ rĕscumpĕra stăpĕniĭ lor, putéŭ să fie legaţĭ, duşĭ şi vênduţĭ în orĭ-ce ţéră[15].

[14] Chrisov. luĭ Alexandru Iliaş din 1626, originalul la d. Boliac în Bucurescĭ, uă copiă la mine : «Danciul Vornicul a fost «détor unuĭ neguţĕtor de la Bucurescĭ anume Mavrichie, fiul «bĕtrânuluĭ-Manta neguţĕtorul, carele a luat acel sat Dralea «pentru ҂рл (130,000) aspre, pentru că n'a putut să'ĭ plătéscă «aceste aspre nicĭ-de-cum, pênĕ când i s'a întêmplat şi mórte «de a rĕmas acea détorie neplătită. Apoĭ într'acésta Mavrichie «cupeţul a luat acel sat Dralea, şi âncă a vrut să iea şi alte «sate ale Dancĭuluĭ Vornicul, căcĭ nu i se îndeplinĭa prţul «maĭ sus ḑiselor aspre; éră rĕposatul Mihaĭu-Vodă *n'a vrut «să lase ca să intre alţiĭ în sate boerescĭ,* ci a dat Mihaĭu-«Vodă acele de maĭ sus ḑise 130,000 aspre în mâna luĭ Ma-«vrichie neguţĕtorul...»

[15] Chrisov de la Michnea-Vodă din 1590, doc. Ep. Râmnic, leg. nr. 34 : «.. acel ţigan anume Oprea el a fost luat V (400) aspri cu camătă (камѫт) de la óre-şĭ-carĭ Gélepĭ anume Păruş şi Apostol, încă când aŭ fost fómetea cea mare. Iar când a fost la ḑi şi la soroc, acel ţigan n'aŭ putut să plătéscă. Apoĭ Păruş şi Apostol Gélepiĭ (Џѫлепїи) aŭ legat pe Oprea ţiganu, vrênd să 'l ducă în ţérra-turcéscă.»

Instrucţiunea lipsia cu totul. Afară de boieri, cari trebuia să cunóscă cel puçin limba slavonă în care se redactà chrisóvele domnesci şi actele de transacţiune, afară de preoţi şi unii călugĕri, massa naţiunii zăcea într'un adûnc întunerec.[16] Unele mo năstiri cari âncă de la fundarea lor întreţinéŭ anume scoli pentru instruirea personalului necesar serviciului religios, — pe la finele véculuĭ al XVI-lea, din neîngrigirea şi désa schimbare a Egumenilor, pare că încetasseră d'a maĭ cugetà la viéţa intelectualĕ.

Moravurile în genere eraŭ simple; luxul pĕtrunsese însă în Societatea cea înaltă, şi elegantele nóstre Dómne, Domniţe şi jupâniţe se 'ntrecéŭ care de care prin grelele stofe cu bogate desemnuri alle lungelor lor costume, prin graţióse podóbe: giuvaeruri de aur, de smalt şi de pietre scumpe.

O *ie* lucrată cu mărgăritar sêrmă, mĕ-

[16] *Matheiŭ de Pogoniania*, op. cit., 370: «deschide prin milele téle scólă de unde să se rĕspândéscă lumina în ţéra ta; astă-ḑĭ nu afli în acéstă ţérră om învĕţat, nu, nicĭ preot, nicĭ călugĕr, nicĭ archiereŭ, nicĭ laic; pentru că n'aŭ unde să înveţe carte... În tóte împĕrăţiile se află scóle case de crescere; numaĭ în ţérra ta nu se află nicĭ-una.»

tase séŭ fir, în colorĭ destul de viĭ; d'asupra o *rochiă* de serassir, hataià, atlas séŭ belacóssă roşiă orĭ galbenă, cu gurile de fir séŭ de frănghiă, cu sponci de argint poleite, deschisă rotund la pept, ĭar fusta în cute şi îngustă; midlocul încins de un *brîŭ* cu vêrgile de fir; peste rochiă uă bogată *dulamă* lungă de serassir înflorat, séŭ de lastră verde, orĭ roşiă, cu paceà de samur, cu nasturiĭ de aur, mărgăritar orĭ sîrmă; séŭ un *zăbun* lung de Sandal de Veneţia colorat, séŭ *ghĭordiă* de hataià verde lucrată tot ca dulama; în picĭóre nisce *călţunĭ* roşiĭ, lungĭ şi încovoĭaţi la vêrf: la cap uă *maramă* de cănăvêţ cusută cu fir şi cu mătase; de amêndouĕ cosiţele nisce lungĭ *cerceĭ* atărnând pênĕ pe pept; — éccĕ costumul uneĭ bogate jupaniţe din secolul al XVI-lea, aşa cum ni'l descriŭ portretele ctitoricescĭ de biserice[17] foile de zestre[18] şi chrisóvele domnescĭ.[19]

[17] În *Revista Română*, I, 376, se desemnéză un Costum de dómnă română din secolul al XVI-lea de pe portretele de la Curtea de Argeş; şi la pag. 378 unul din cerceiĭ păstraţĭ în sicriul Sf. Filotheĭ. — Copie după portretele de la biserica monastireĭ Cămpu-Lungu, la mine.

[18] Fóia de zestre a Stanchiĭ, fiĭca monachuluĭ Dositheiŭ Brăiloiu, apud A. Odobescu, *Câte-va ore la Snagov*, în *Revista Română*, I, 378—380.

[19] Condica monăstiriĭ Snégovu, fila 55.

Costumul boierilor era larg, oriental, *caftane* lungĭ de cofterie, negre séŭ roşiĭ, cu guler de blană; *chinteş* cu ranţurĭ, *cămĕşĭ* de mătase séŭ pânză cu gulere de fir, *brîurĭ* de argint orĭ de mătase, *dulâmĭ* de postav, etc. [20]. Slugile domnescĭ purtaŭ : *feregele* verḑĭ de şocărlat, séŭ galbene de cofterie, cu céprazurĭ albe; *nădragĭ* verḑĭ de şocărlat, séŭ nădragĭ de grana; *dulame* de atlas, de grana séŭ de cofterie verde, galbenă orĭ négră; *tîmbar* negru de skirlet, *căcĭulĭ* şi *cisme*. [21]

Ocupaţiunea casnică a jupaniţelor, ca şi a femeilor din popor, era, pe lângă altele, furca şi caĭerul, rĕsboiul (ţessĕtura) şi cusătura. [22] Póle de canăvĕţ cu fluturĭ de

[20] Chrisov. luĭ Pĕtraşcu vodă din 1557, în condica m-riĭ Vieroşu pag. 9—13 *la Archiv. Stat.*, publicat de noĭ în *Fóĭa Societăţiĭ Românismul* I, 153—155. — Tablourĭ ctitoricescĭ la m-rea Bistriţa, ap. Odobescu, *Bistriţa* (Bulet. Instr. Publice, I, 140), etc.

[21] Chrisov de la Alexandru vodă din 1573, în *Archivul Statuluĭ din Bucur.*, docum. Mitropolieĭ, leg. nr. 4.

[22] *Matheiŭ de Pogoniania*, op. cit., 341 : «că nu e dat femeĭelor să se ostéscă, să se bată şi să fiă generarĭ; ci să se mărginéscă la furcă şi caĭer, să-şĭ caute de casă, să ţésă şi să cósă.»

aur şi cu mărgăritare,[23] rucaviţe (mănicuţe preoţescĭ),[24] sfite, felóne,[25] patra-

[23] Cond. m-riĭ Snégovul fila 55 : «Jupaniţa Rada (fiĭca luĭ Barbu Comisul) dă : uă pólă de cănăvêţ cu fluturĭ de aur şi cu mărgăritar să o pună la icóna Precistiĭ.. ; şi ĭar a dat să facă uă sfită şi să scrie părinţiĭ.» (Chrisov din 1565).

[24] Uă pereche de rucaviţe cusute pe pănză de la m-rea Govora represintă Buna-Vestire : pe una e Maĭca Domnuluĭ, şi pe cea altă ângerul vestitor. (Vedĭ A. Odobescu, *Govora*, Buletinul Instr. Publice, 1868, p. 146) Actualmente se află în Museul de antichităţĭ din Bucurescĭ împreună cu altă pereche rucaviţe din m-rea Horez representând nisce balaurĭ brodaţĭ cu mătase. Tot aci : maĭ multe covóre, epitafe şi patrafire cu figurĭ în aur şi mâtase.

[25] In monastirea Kruşedol (Serbia) se păstréză un felon făcut de dómna Despina a luĭ Négoe-Vodă cu următórea interesantă inscripţiune :

си фелонь сътвори г(оспо)же Деспина
вь дин господина своего Іѡ Н·ѣгое
воевода и чьдъ их҃ъ Ѳеодѡсіе
Петрȣ и Стана Роѯанда. в лѣт(о)
҂ꙁ к҃ꙁ. м(ѣсе)ца иȣн. дьн. е҃і.

adică :

«Acest felon l'a făcut Dómna Despina în dilele Domnuluĭ «sĕŭ Ion Négoe Voevod şi a copiilor lor Theodosie, Petru, şi «Stana, Roxanda, în anul 7027 (1519), luna Iunie 15.»

Uă asemenea inscripţiune se află şi pe un felon al aceleĭaşĭ dómne Despina, ce archimandritul de la *Decĭani*, Hagi Kyrill, l'a adus din monastirea luĭ, la Carlovitz. Vedĭ *O napisu na epitrahilju, koji je sada u manastiru Bánji blizu kotora. Od Ilarion Ruvarca* (Inscripţiunea de pe patrafirul aflător acum în monastirea Banja lăngă Cattaro, de Ilarion Ruvaraţ,

fire,[26] covóre, marame şi alte grele şi trainice cusăturĭ lucrate cu uă măĭestrie şi un gust deossebit şi cu felurite desemnurĭ, se dăruĭaŭ de femeile avute pe la bisserice ca odóre spre podóba sfintelor icóne, şi pentru trebuinţa serviciuluĭ divin.

Situaţiunea politică a ţeriĭ era din cele maĭ vrednice de plîns. Considerată ţéra maĭ rêŭ de cât un paşalîc turcesc, tronul se vindea celluĭ ce dà maĭ mult;[27] şi aceştĭ cumpĕrătorĭ, niste beĭ puşĭ sub ascultarea Beglierberguluĭ Greciеĭ, veniaŭ în România cu turma creditorilor lor Grecĭ, Ovreĭ, şi Armenĭ, şi cu armată de Ianicerĭ, carĭ se daŭ la tot felul de nelegiuirĭ. «Nu se maĭ mulţumia, ḑice contimpurénul Walther, a irrumpe în casele ómenilor şi a'ĭ despoià de averĭ, ci, aşa precum în unele locurĭ se iea dicĭmă de vite, eĭ, prin un exemplu de tot

archivistul patriarchatuluĭ Serb din Carlovitz), apud *Rad jugoslavenske akademije* (Actele academieĭ jugoslave din Agram), t. XVI (1871) p. 19—21.

[26] Veḑĭ studiul nostru: *Inscripţiunea de pe patrafirul de la Stănescĭ*, Bucurescĭ, 1876.

[27] Pe lângă *Charrière*, op. cit., *Walther* (ap. Papiŭ op. cit.), şi alţiĭ, veḑĭ *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, raccolte da *Eugenio Alberi*, Seria III, v. II, p. 388—389, şi seria III, v. III, p. 217, Firenze 1844—46.

noŭ, răpià acum, blestemaţiĭ, tot al ḑecele copil; afară de acestea, spre a'şĭ sătura neominescile desfrĕnărĭ mergeà pên'acolo de ruşinà femeile şi fetele în fiinţă de faça a bărbaţilor şi a părinţilor, şi alte marĭ fără-de-legĭ făcea cu cuteḑare şi fără pedépsă.»[28]

Nicĭ chĭar locaşurile sfinte nu rĕmaseră nepângărite de fiiĭ Semiluneĭ;[29] elle începuseră degĭa a se transformà în meceturĭ.[30]

Aceste împregĭurărĭ nenorocite dedéŭ epoceĭ uă fisionomiă tristă şi 'nfiorătóre. Uă singură scânteĭă de viéţă maĭ întreţinea acel corp aprópe în disoluţiune, care se numesce societate : simţimêntele naţionale şi virtuţile rĕsboinice nu se slăbiseră încă; elementul strein nu pĕtrunsese pênĕ 'n inima societâţiĭ române, nicĭ stricase de tot insti-

[28] ap. Papiŭ, op. cit., p. 7.

[29] Din chrisov. luĭ Mihnea-Vodă cu data 1580, doc. Mitropolieĭ, la *Arch. Stat. din Buc.*, leg. Nr. 4, se vede că n timpul luĭ Alexandru Vodă Turciĭ cuprinseseră locul din gĭurul bisericeĭ Gheormeĭ (în Bucurescĭ) «*şi aŭ făcut acolo mare rĕotate, şi multă curvie şi spurcăciune.*»

[30] *Chronica anonimă,* în Magaz. Istoric pentru Dacia, IV, 277; «Şi începură Turciĭ a coprinde Ţérra-Românéscă, şi a'şĭ face lăcaşurĭ şi meceturĭ.»

tuţiunile vechĭ militărescĭ; şi familia îşĭ maĭ păstra âncă cŭalităţile sélle morale.[31]

§ 4

Dómna Stanca s'a născut în Ţérra-Românéscă cam pe la anul 1560 din mumăsea Nécşa[32] şi tatăl sêŭ vestitul Iane vistierul,[33] grec de origine, care venind âncă de tînĕr în ţérră sciuse prin norocósse, isteţe şi bine nemerite afacerĭ comerciale, a dobêndi uă avere însemnată. El se însurâ

[31] Maĭ vedĭ tot asupra acesteĭ epoce studiul nostru *Petru Cercel,* Bucurescĭ, 1874.

[32] Chrisov. luĭ Michnea voevod din 1588, docum. Ep. Râmnic, leg. nr. 87, doc. nr. 1, la *archiv. Statuluĭ din Buc.*, din care se maĭ vede că : dómna Stanca avé un frate Dragomir Postelnicul.

[33] Urmăm actelor contimpuréne după carĭ Iane era socru luĭ Mihaĭu Vitézul, ĭar nu unchĭul sĕŭ (adică fratele mumeĭ sélle Tudora), cum susţine *Walther,* op. cit. p. 9. — Intre altele, vedĭ doc. Ep. Râmnic, leg. nr. 30 la *arch. Statuluĭ din Buc.*, din care resultă că : Dunciul Brâncovénu, fiul luĭ David, şi tată al luĭ Matheiŭ Bassarab, a dat luĭ Iane banul Craioviĭ moşia Băilesciĭ, pentru ca sĕ 'l pună în slujbă, şi el nu l'a pus, dér moşia ĭ-a luat'o. Apoĭ «*s'a făcut rudă Michaĭu vodă cu Iane banu,*» şi murind acesta, Mihaĭu dăruesce acea moşie Ep. Râmnic.

apoĭ cu uă fétă de boĭer,[34] şi prin acésta deschiḑêndu-i-se calea dregătoriilor publice agĭunse sub Pĕtraşcu cel Bun: mare postelnic;[35] sub Petru Vodă fiiul luĭ Mircea[36] şi sub Petru Cercel: mare vistier;[37] ĭar Michnea-Vodă îl înălţă la cea maĭ înaltă tréptă: bănia Craĭoveĭ.[38] Fiĭca uneĭ persóne atât de influente şi avute, Stanca nu puté primi uă educaţiune neîngrijită. Ajungênd la vĕrsta de măritat ea se căsători cu un fecĭor de boĭer, al căruĭ nume nu a strĕbătut pĕnĕ la noĭ, care după fórte puçin timp murind,

[34] Nu putem decide a cuĭ fiĭcă va fi fost Nécşa, soçia luĭ Iane. Ea trebue însă să fi fost română, căcĭ Greciĭ altfelŭ nu puteaŭ să ocupe funcţiunĭ publice, şi cu atât maĭ puçin să fie banĭ aĭ Craĭoveĭ. Prin faptul căsătorieĭ însă cu pămêntene eĭ dobêndĭaŭ naţionalitatea de român şi *încăpeaŭ în boeriĭ.*

[35] Chrisov. luĭ Pĕtraşcu de la nota Nr. 20. — Idem din leg. Nr. 37 docum. Mitropol., la *Arch. Statuluĭ,* anul 1556: «*Iane veliki postelnic.*» Idem. Cond. M-riĭ Bistriţa, p. 19.

[36] *Condica Vieroşu,* la Arch. Stat., fila 1048, chrisov din 1560.—Doc. m-riĭ Bistriţa leg. Nr. 14.

[37] *Condica istorică*, la Arch. Statuluĭ, fila 38, chris. al luĭ Petru Cercel din 1584; Idem din 1585 tot acolo, fila 69;— Condica Vieroşu, p. 41, 59, 496, etc.; doc. Mitropolieĭ leg. Nr. 116

[38] Chrisov. de la Nr. 32. — Condica Vieroşu, p. 61, Condica Mitropol., gĭudeţu Dîmboviţa, p. 101, chris. din 1587, la *Arch. Statuluĭ.* Condica m-rilor din Ţérra Românéscă, secţ. istor., fila 215.

nu urmâ din însoçire nicĭ-un copil.[39] Tocmaĭ atuncĭ strălucĭa în Craïova un tînĕr ales şi vestit prin frumuseţea trupuluĭ şi a caracteruluĭ sêŭ, prin virtuţile luĭ felurite, şi care de la natură părea a fi chiămat la fapte marĭ.[40] Mihaĭu, căcĭ aşa se numĭa acest bărbat eroic, ceru şi dobêndi mâna vĕduveĭ Stanchiĭ.[41] De aci 'nainte Iane banul devine protectorul cel maĭ înfocat al gindreluĭ sêŭ; bucurându-se de marĭ favorurĭ pe lângă Mihnea Vodă, el reuşesce, ca ban al Craioveĭ, a încredinţa bănia gĭudeţuluĭ Mehedinţĭ luĭ Mihaĭu,[42] pe care

[39] Chrisov. de la nota 32.

[40] Walther, op. cit., p. 8.

[41] Chrisovul de la nota 32. — Despre erórea luĭ Bethlen, Biseliŭ şi a istoricilor modernĭ cum că : soçia luĭ Michaiŭ s'ar fi chemat : *Florica, Vagarossa, Flora* veḑĭ studiul nostru *Familia luĭ Mihaĭu Vitézul*, Bucurescĭ 1874. — Căsătoria a avut loc póte în 1583; de sigur însă nu după acéstă dată, căcĭ Nicolae, primul copil din astă căsătoriă, era de 13 anĭ la 1597. (*Walther*, op. cit. 47).

[42] Chrisov. luĭ Michnea fără lét, leg. *netrebuincĭóselor* Tismaneĭ, către Mihaĭu ban ot sud Mehedinţĭ, şi chrisov. de la nota 32. — Cf. ms. de la Hevenesi ap. *Şincaĭ*, Chronica, II, 244 : «Mihail Vodă aŭ fost maĭ nainte *Ban de Me-* «*hedie*, după aceea s'aŭ făcut Ban de Craiova.» — Cum că Oltenia era administrată de maĭ mulţĭ banĭ puşĭ sub autoritatea celluĭ de la Craïova, veḑĭ docum. luĭ Vlad Ţepeş din 1491, în condica m-riĭ Tisména, pag. 536 : »... eĭ să se adune în o-

de la 1586—1590 îl aflâm între fruntaşiĭ consiliuluĭ domnesc, ca mare agă şi stolnic, ca şef adică peste tóte trupele ostăşescĭ din ţéră.[43] Iane, care vĕḑuse în puĭul Oltén stofa unuĭ mare şi vitéz voevod, începuse de mult a intrigà în secret pe la viziriĭ şi puterniciĭ Porţiĭ cu banĭ şi darurĭ surparea desĕvĕrşită a luĭ Mihnea, şi înălţarea la tron a gineruluĭ sĕŭ; şi pentru acésta la finele anuluĭ 1590 se şi duse la Constantinopole. Mihnea în celle din urmă cade prin miḑlocirile sélle[44] şi alle luĭ

raş în Tisména înaintea cinstiţilor Banĭ aĭ Domnieĭ-melle, înnaintea luĭ : Jupan Dietco, şi a jup. Diediul, şi a jup. Diicul, şi a jup. Dragomir...»

[43] Condica m-rilor din Ţérra-Românéscă, secţiunea istorică, fila 198.—Chrisov de la Mihnea-Vodă din 1590 decembre, doc. Ep. Rămnic, leg. Nr. 34 şi Mitrop leg. Nr. 8. — Chrisov. luĭ Radu Michnea cu data 1612, doc. m-riĭ Cozia, leg. Nr. 24 : «apoĭ când a fost rĕposatul Mihaĭu-Vodă boĭer, «fiind atuncĭ *mare stolnic.*» Idem Matheiŭ Vodă, acelaş pachet: «când Mihaĭu Vodă a fost *mare agă şi mare stolnic.*»

[81] *Matheiŭ de Pogoniania*, op. cit., p. 336 : «Déră un Banul Ianne, om prost, necĭoplit, crud, rĕsbunător şi plin de rĕutate, ajunse prin intrigele sale la Pórtă să scótă din domniă pe Michnea; ba încă l'amerinţâ şi cu mórte : se făcu decĭ musulman ca să-şĭ pótă asigurà viéţa.»—Tot Ianne banul sili pe Petru Schĭopul, unchĭul luĭ Michnea şi domn în Moldova, a'şĭ lăsa tronul şi a fugi în Germania, numindu-se în locu-ĭ, prin influenţa sea, Aron, amicul luĭ Mihaĭu. Lorenzo Bernardo, reşedintele veneţian în Constantinopole, scrie Republi-

Petru Cercel [45] — care tocmaĭ umblà atuncĭ din noŭ să'şĭ redobêndéscă tronul, — dér se trimise în locu'ĭ Stefan Surdul, şi după el Alexandru Bogdan. Acest domn, fără a înţelege îndestul mărimea pericoluluĭ ce 'şĭ făcea singur, numesce în 1592 pe Iane capikehaĭa al ţĕriĭ la Pórtă, iar pe Mihaĭu, ban al Craĭoviĭ. [46] Curênd însă renumele mare ce-şĭ făcuse acesta prin faptele sélle cunoscute şi trîmbiţate în tóte părţile ţĕrriĭ, deşteptă în sufletul cruduluĭ Alexandru negre bănuelĭ, şi înspăĭmântat trimise ucigaşĭ să'l prindă şi să'l aducă în Bucurescĭ, séŭ să'l ucigă prin taĭnă. Mihaĭu, descoperind cursa, şi nesimţindu-se sigur în Craiova,

ceĭ despre acésta, la 7 Sept. 1591: «Il Principe Pietro di Bogdania... ha scritto che avendo servito 15 anni fidelmente in quel governo vedendo che più non poteva sopportar tante gravezze, *che gli erano imposte per suggestione del Bano, il quale sotto nome di suo agente lo tirannegia a questa Porta*... etc.» (Documente din Veneţia publicate de d. *C. Esarcu* în *Columna luĭ Traĭan,* 1876, p. 285).

[45] *Charrière*, op. cit., t. IV, scrisorile regeluĭ Franciеĭ Henrich III, şi alle ambasadorilor sêĭ la Pórtă şi Veneţia. — Veḑĭ studiul nostru *Petru Cercel*, 1874, şi docum. publicate de d. C. Esarcu, în *Columna luĭ Traĭan*, 1874—1876 şi în *Revista Contimporană* 1873—74.

[46] *Walter*, op. cit. 8. — *W. de Bethlen*, Historia de rebus Transilvanicis, ed. secunda, IV, 274, relaţiunea luĭ Petru Arménu despre Michaĭu.

ascunse într'un sat pe soçia şi pe fiĭca sea Florica travestite ţĕrrănesce; pe băĭatul sêŭ Nicolae îl lăsâ în bordeĭul unor ţiganĭ — «la carĭ aşa s'a ţinut, ḑice un contimpu-«rén,[47] cât de abĭa fu cunoscut când s'aŭ «înturnat tată-sêŭ», — ĭar el plecâ în secret spre Constantinopole la socrul sêŭ Iane. Prins în cale şi adus de ómeniĭ luĭ Alexandru fu aruncat în puşcărie, chinuit şi osêndit la mórte. Înfăçişarea luĭ cea măréţă, căutătura-ĭ sĕlbatică şi îngrozitóre în momentul chĭar al execuţiuniĭ, băgară în fiorĭ de mórte pe călâŭ, care trântind satîrul la pământ fuge prin mulţime, ca un om neînarmat la vederea unuĭ taur fioros. Poporul şi boeriĭ cer şi câştigă ertarea pentru osîndit.[48] Mihaĭu se întórce peste Oltŭ, îşĭ ĭea soçia şi copiiĭ, şi trece în Ardélŭ la curtea luĭ Sigismund Bathori, unde aflâ uă primire căldurósă, graţiă prieteşugului luĭ cu Balthasar Bathori, vĕrul principeluĭ transilvan. După două sĕptĕmânĭ de zăbavă aci, împuternicit cu recomandaţiunĭ către vizirul

[47] Ms. la Hevenesi, ap. *Şincaĭ*, II, 245.

[48] *Bethlen*, op. cit, 275. — Ms. la Hevenesi, l. c. în nota precedentă

Sinaan paşa şi Eduard Barton, solul regineĭ Engliterei pe lăngă Turcĭ, Mihaĭu porni la Constantinopole spre a cere domnia ţĕrriĭ, pe care în fine în tómna anuluĭ 1593, cu agĭutorul socruluĭ sĕŭ, care-ĭ înlesni marĭ sume de banĭ, a partiteĭ numeróse ce avé în ţéră, şi a 400 miĭ florinţĭ împărţiţĭ în darurĭ pe la Sultan şi pe la ministriĭ luĭ, o şi dobĕndi.[49]

§ 5

Uă nouă epocă începe acum în viéţa Dómneĭ Stanchiĭ, uă epocă plină de grijĭ şi de primejdiĭ. Soçia unuĭ domn aprins spre fapte vitejescĭ, şi care gĭurase a nu pune spada gĭos pênĕ ce naţiunea sea nu va fi liberă şi Turciĭ goniţĭ din Europa,[50] ea trebuĭa

[49] *Walther*, op. cit, 9; *Bethlen*, IV, 274—77; *Mignot*, Histoire de l'Empire Ottomane, II, 260—261. — Ms. la Hevenesi l. c.

[50] Veḑĭ epistola luĭ Mihaĭu din 1600 către Papa Clement, VIII public. de d. Hasdeŭ în *Columna luĭ Traian*, 1874, 215—216, în care iĭ ḑice: «... Spriginit de sănţia-vóstră şi de «principiĭ crestinĭ, trecênd Dunărea voiŭ înfrunta nu numaĭ «provinciile învecinate, ci chiarŭ Constantinopolea, scaunul im«periuluĭ ottoman...» — *Spontoni*, *Walther* etc.

së împarţă cu dênsul aceiaşi sórtă, şi nobilul ei suflet, ce nu formà de cât uă fiinţă din bărbatul sĕŭ, să reproducă cu misteriósa putere a iubiriĭ tóte simţirile de durere, victorie, temere, grije, tóte frĕmêntările şi pulsurile inimeĭ luĭ Mihaĭu, tóte mărite âncă prin sticla macroscopică a fiinţeĭ femeescĭ.

De câte-orĭ ea nu s'a vĕḑut ameninţată chiar în palatu-ĭ din Bucurescĭ de armata turcă, care venise cu Emirul să prinḑă şi sà ucidă pe Mihaĭu?[51] În câte pericole nu s'a aflat cu copiiĭ sêĭ, departe de soçul pe care 'l sciá în flacăra rĕsbóĭelor, luptându-se ca un uriaş, şi fiind ţinta a miĭ de loviturĭ?

Potopul cel grósnic de Turcĭ cu care Sinaan paşa venia să înnece Ţérra-Românéscă sili pe dómna Stanca, pentru siguranţă, a se duce la Sibiŭ în Ardél, împreună cu Tudora muma luĭ Mihaĭu, cu copiiĭ şi cu tot ce avé maĭ scump;[52] şi aci aşteptâ resultatul lupteĭ înverşunate de viéţă şi de

[51] *Walther,* op. cit., 14.

[52] *Bethlen,* III, 591. — *Walther,* 27. — *Sagredo,* Memorie Istoriche de Monarchi Ottomani, Veneţia, 1679, p. 495.

mórte, ce se încinsese între Cruce şi Semilună, şi care se fini prin desăvĕrşita nimicire a păgânilor. La decembre 1595 ea se întórse în ţérră la Tĕrgovişte, şi cu inima plină de 'nduĭoşare şi mândrie puté să 'mbrăçişeze acum pe eroul de la Călugĕrenĭ, sufletul minunateĭ şi nemuritóreĭ campaniĭ din acel an; şi să împarţă cu înbilşugata sea mână agĭutóre nenorociţilor rĕmaşĭ fără hrană şi adĕpost, carĭ începuseră la glasul domnuluĭ a eşi din pădurile şi vizuinele munţilor către şesurile ţĕrriĭ. Un alt act de generositate făcu cu femeĭa, fiul şi fiĭca luĭ Mihaĭ-Oglu séŭ Oglan — un turc deossebit şi fórte avut,—pe carĭ ostaşiĭ românĭ, prinḑêndu-ĭ la încongĭurarea şi arderea cetâţiĭ Pelvinul, îĭ aduseră în dar luĭ Mihaĭu. Acesta, împreună cu dómna sea, după ce îĭ tratară cu multă omenie, ĭ-a înapoĭat nevătămaţĭ soçuluĭ şi tatăluĭ lor pentru uă rescumpĕrare de maĭ mult de 50 miĭ galbenĭ.[53]

[53] Walther, 27—37; C. Lorchianus, *Ungarische Chronologia*, Cöllen, 1605, p. 35—37. — *Chronica anonimă*, în Magaz. Istoric pentru Dacia, IV, 282. Cf. Bălcescu, Istoria Românilor sub Mihaĭu Voevod Vitézul, în *Revista Română*, I 645—650, 755—768; II, 85—106, 283—303.

Dér bucuria dómneĭ Stanchiĭ se schimbâ repede în mare întristare şi apăsătóre grije : uă întinsă conspiraţiune urḑită de uniĭ din boïerĭ, mărşavĭ vênḑĕtorĭ aĭ domnuluĭ lor şi aĭ ţĕrriĭ, carĭ intraseră în înţellegere cu şése miĭ Tătarĭ din Dobrogia şi treĭ miĭ Turcĭ spre a năvăli la momentul dat şi a le fi în agĭutor pentru meschinele lor planurĭ, avé de scop să ridice viéţa luĭ Mihaïu şi a întregeĭ séle familiĭ, şi să 'ngenuchiă ţérra ĭarăşĭ la robia streină. Din fericire conspiraţiunea se descoperă ca prin minune patru ḑile înainte d'a isbucni; câţĭ-va din nelegĭuiţiĭ boïerĭ plătesc cu capetele cutezarea lor, ĭar Tătariĭ şi Turciĭ ce trecuseră Dunărea sunt biruiţĭ şi puşĭ pe gónă.[54] Potolit acest foc se ridică un altul maĭ grósnic! Amăgit de făgăduelile Hanuluĭ Gherai, care trimisese douĭ din ceĭ maĭ însemnaţĭ Tătarĭ ca zălóge, câ va miḑloci împăcĭuirea cu Turciĭ, Mihaïu dede drumul trupelor transilvane. Atât aşteptà şi Hanul. El năvălesce de uă dată în ţérră cu ómeniĭ sêĭ, arḑênd, pustiind şi robind totul de la

[54] Walther, 38.

Buzĕŭ pênĕ la Bucurescĭ, şi căutând în tóte ânghĭurile a pune mâna pe domn şi pe soçia sea. Aceştia se aflaŭ în posiţiunea cea maĭ grea; rĕtăcĭaŭ din loc în loc pe timp de ĭarnă, fără armată, ce era respândită în ţérră, fără banĭ, pe fie-ce minut cu temerea în suflet că înşişĭ vrăjmaşiĭ boĭerĭ îĭ vor dà în mâna duşmanilor păgânĭ. In fine, cu nădejdea în Dumneḑeŭ şi cu 6000 de ómenĭ adunaţĭ în pripă, Mihaĭu se ĭa în góna Tătarilor, le ucide un numĕr însemnat, şi victorios merge şi coprinde Brăila, spênḑurând şi tăĭând tot ce era Turc séŭ Tătar. [55]

§ 6

Grelele nevoĭ carĭ se scurseră în aşa puçin timp peste capul nespăĭmântatuluĭ voevod fără a'l doborî uă clipă, amărîse, décă nu maĭ mult, uă inimă de femeiă, slabă, pacĭnică, care tot-d'a-una vedé ḑilele soçuluĭ şi ale copiilor sêĭ în primejdie, şi care

[55] Valther, 39 — 43. — Orthelius, p. 304. — Campana, p. 51 arétă numĕrul Tătarilor ucişĭ de Mihaĭu că la 8000.

tremurà la orĭ-ce întreprindere rĕsboĭnică. Propunerile dér de pace ale Sultanuluĭ, silit la acésta de revolta ostaşilor, lipsă şi fómete,[56] nu puté de cât s'o îmbucure, maĭ ales când în 12 august 1597 soliĭ turcescĭ aduseră pentru Mihaĭu şi fiul sêŭ Nicolae, atuncĭ în vêrstă de 13 anĭ, un firman de domnie pe viéţă, lance şi buzdugan, ca semnele puteriĭ,[57] alte multe darurĭ împĕrătescĭ: uă corónă de diamante, un surgĭuc împodobit cu brilliante, rubine, douĕḑecĭ caftane ţessute cu fir de aur, uă sabie cu téca de aur şi cu pĭetre scumpe, caĭ împĕrătescĭ, etc.[58]. Singura îndétorire din partea domnuluĭ român era d'a fi neutru în rĕsboĭul ce Turciĭ ţinea în Ungaria, şi d'a rĕspunde gĭumĕtate din tributul ce plătĭa principiĭ de maĭ 'nainte; căcĭ cât pentru Mihaĭu, pênĕ acum nimic nu rĕspunsese Porţiĭ.[59]

Voevodul primi pacea, pentru că sub um-

[56] *Montreux*, p. 642. — *I. A. Thuani historiarum sui temporis*, ap. Papiŭ, op. cit., 220.
[57] *Valther*, 47.
[58] *Stavrinos*, ap. Papiŭ, op. cit., 302.
[59] *Valther*, 47.

bra eĭ credé a puté maĭ bine să'şĭ înfiinţeze giganticul plan ce concepuse: unirea tuturor elementelor de putere ale patrieĭ séle, *unitatea naţionalĕ* prin cucerirea Moldoveĭ şi a Transilvanieĭ; *ideiă mare şi nerealisată pe deplin încă, dér tot-d'a-una un drept şi o détoriă sfântă pentru orĭ-ce naţiune care voesce a trăi desĕvêrşit neatârnată, liberă, fără a năzui la streinĭ!* Când socoti priincĭos a intrà în Ardél, domnul împărtăşi proĭectul, ce ţinuse taĭnic pênĕ atuncĭ, soçieĭ séle şi la câţĭ-va din ceĭ maĭ credincĭoşĭ sfetnicĭ aĭ sêĭ. Dómna Stanca şi un mic numĕr de boĭerĭ, între care bĕtrânul logofĕt Teodosie, îl desfătuiră puternic la acésta, arĕtându-ĭ marile primejdiĭ şi greutâţĭ ce sunt de 'ntămpinat, puţinele folóse, chĭar reuşind întreprinderea, şi nenorocirile ce póte aştepta pe Ţérra-Românéscă lăsată 'n voĭa Turcilor, Tătarilor şi Polonilor, carĭ de sigur vor năvăli şi o vor pustii fără nicĭ-uă témă. Dómna maĭ ales, cu acea grije şi ĭubire ce un suflet bun ca al eĭ puté să aĭbă pentru soçul sĕŭ, îĭ aminti nestatornicia Noroculuĭ şi a lucrurilor omenescĭ, renumele şi puterea ce dobêndise el

îndestul pênĕ acum, nevoia de repaos şi de întremare ce simte poporul sdruncinat de atâtea rĕsbóie, recunoscinţa în fine ce Mihaĭu détorà Bathorescilor, nu numaĭ pentru mâna de agĭutor ce-ĭ întinsese spre a dobêndi tronul,-atuncĭ când tiranul Alexandru vodă, vĕnându-ĭ mórtea la orĭ-ce prilej, el fusese silit a pribegi din ţérră, — cât şi acum în urmă, după bătălia de la Călugĕrenĭ, când Sinaan Paşa coprinsese tot pămêntul romănesc cu foc şi sabie.[60] În celle din urmă vĕḑênd câ prin nimic nu póte înduplecà pe Mihaĭu, cel neţĕrmurit în ambiţiunea sea, ca să'şĭ schimbe planul, ea hotărî ca împreună cu Nicolae şi Florica să 'ntovărăşĭască pe bărbatul sêŭ în tóte norocirile şi primejdiile. Atât de mult face ĭubirea, când locuesce într'un suflet de femeiă, încât ea suferi fâră murmur greutâţile unuĭ drum fácut prin potecile neumblate ale Carpaţilor, pe un timp rece, uă ḑi şi uă nópte întrégă fâră clipă de rĕpaos, pênĕ ce bi-

[60] Bethlen IV, 336—339. Imprecaţiunea ce acest autor pune în gura Dómneĭ Stancheĭ nu e nicĭ-de cum obiectivă, conformă cu caracterul persóneĭ. Un Ungur séŭ un Sas, pentru carĭ coprinderea Ardéluluĭ de Romànĭ erà şi este uă crimă neĭertată, puté numaĭ vorbi astfeliŭ....

ruind vêrfurile munţilor trecură cu tótă armia în Transilvania.[61] Ce e maĭ mult, inimă eroică, în bătaĭa de la Şelimber contra Cardinaluluĭ Bathori, ea se afla façă imediat după cele treĭ crucĭ marĭ de aur carĭ preceda óstea, [62] şi ce timpurĭ! nicĭ resunetul bombelor, nicĭ fulgerile tunurilor, nicĭ loviturile duşmane nu o 'nspăĭmântà, aşteptând cu bărbăţie la cósta draguluĭ eĭ soçŭ norocul bătălieĭ chĭar cu pericolul vieţiĭ. Biruinţa fu îndărătnică, ba âncă un minut păru totul a fi perdut pentru Mihaĭu, în celle din urmă ea se allese în partea sea. [63]

Intrarea Românilor în Belgrad, capitala prinçilor Transilvanieĭ, se sĕvêrşi cu cea maĭ măréţă pompă; acea ḑi era póte cea maĭ strĕlucită din cele ce viitorul păstrà luĭ Mihaĭu şi soçieĭ sélle. Vuetul clopotelor, bubuitul tunurilor, rĕsunetul trâmbiţelor,

[61] Bethlen, IV, 343 seq.

[62] Stavrinos, loc. cit., 306 : « Treĭ crucĭ de aur mergea înainte, éră după crucĭ urmà chĭar Dómna sea.»

[63] Bethlen, l. c., — Biseliŭ, ap. Papiŭ, op. cit., 129 — 132; Thuan, l. c., p. 233—235. — Chronica anon., în Magaz. Ist., IV, 293 : «Fu rĕsboiŭ fórte tare pênĕ séra, şi făcură încă «a'ĭ învinge Bator Andreias cu Unguriĭ, dér apoĭ birui Mi«chaiŭ Vodă...» — *C. Lorchianus*, op. cit. 58.

tobelor, buciumelor însgomotà aerul; înainte mergéŭ boieriĭ călare printre rêndurile dese ale soldaţilor; după eĭ opt caĭ frumos înşelaţĭ, numaĭ în aur şi argint, eraŭ traşĭ de căpêstru ; apoĭ Mihaĭu pe un armăsar, îmbrăcat în cele maĭ scumpe haĭne, avênd în façă-ĭ stégurile luĭ Andreiŭ Bathori luate în bătăliă, desfăcute şi aplecate în semn de supunerea Transilvanieĭ; alăturĭ dómna Stanca cu copiiĭ sĕĭ; în drépta, în stânga şi la urmă alţĭ boierĭ călărĭ; iar poporul din tóte părţile se îmbulḑia cu strigătele neprecurmate de bucurie. [64]

De şi inima de femeiă se încântă şi lăcomesce după pompă şi putere, dómna Stanca singură în veselia generalĕ păstrà uă figură melancolică. Ea vĕḑuse prin câte gertfe se înălţase Mihaĭu aci, şi geniul bătălielor roşu de sânge, şi pericolul cu capul de Medusă, stetéŭ pururea în minte-ĭ. Un neastîmpăr — presimţire a uneĭ nenorocirĭ ce ne ameninţă—stăpània tóte mişcările séle. Onorurile marĭ ce i se aducea, ca uneĭ Crăĭese, o obosia maĭ mult de cât s'o mulţăméscă; şi adesea retrasă în fundul pala-

[64] Bethlen, IV, 431 seq.

tuluĭ de sgomot şi de fastidiul Curţiĭ, dedea sbor slobod tristelor séle gândirĭ.

Când ucigaşiĭ Cardinaluluĭ Andreĭu Bathori aduseră ca dar luĭ Mihaĭu capul nefericituluĭ principe cu nădejde de rĕsplătire pentru criminala lor faptă, Stanca ce era presinte la astă jalnică privelişte fu podidită de lacrimĭ. Întrebată de Mihaĭu de ce plânge, ea rĕspunse cu adâncĭ suspine, şi ca uà profeţie : «*Ceĭa-ce s'a întâmplat luĭ, ți se póte și ție și acestuĭa* (arĕtând pe fiul lor Nicolae) *tot ast-feliŭ să se întâmple!*» Domnul mişcat de aceste cuvinte, şi gândind la nestatornicia sórteĭ omenescĭ îşĭ întórse faça ca să'şĭ ascundă lacrimile, esclamând : *O sĕracul Popă! sĕracul Popă!* [65] Căutându-se şi trupul, după îndemnul Stancheĭ şi al logofĕtuluĭ Tudosie, [66] Cardinalul fu îngropat cu mare pompă, însuşĭ Mihaĭu ducĕnd candela mortuară în mână. [67]

Blândul caracter al dómneĭ Stancheĭ erà în oposiţiune cu inima de leŭ a vitézuluĭ

[65] Bethlen, IV, 461.
[66] Bethlen, IV, 465—8.
[67] *Heidenstein.*, Rerum Polonicarum XII libri, Francofurti 1672, pag. 347 : ...Michaeleque ipse candelam manu ge«stante.»

sêŭ soçŭ; ea adesea domolĭa ĭuţimea şĭ asprimea caracteruluĭ luĭ, şi suferĭa cu o resignaţiune dulce şi pacientă brusqueria sĕlbatică a unuĭ om de arme, cum şi puţina-ĭ credinţă de soçŭ ce-ĭ păstra.[68] Calitâţile dómneĭ române sunt încununate cu laude entusiastice de chĭar duşmaniĭ bărbatuluĭ sêŭ.[69]

Sufletul eĭ se revĕrsà prin generóse fapte asupra supuşilor sĕĭ în Ardél ca şi 'n Ţérra-Românéscă. Orĭ-unde erà durere de alinat, bólă de îngrijit, lacrime de şters, merite de rĕsplâtit, ea se aflà pretutindenĭ ca un ânger de mumă, şi ajutórele séle nu lipsĭa nimenuĭ. Aşa, în Belgrad, bolnăvindu-se Dancĭul Vornicul, Stanca 'lŭ îngriji maĭ multe lunĭ, şi murind, îl îmmormêntâ la bi-

[68] Idem, p. 375, ḑice despre Mihaĭu Vodă: «Habitu corporis sicco fuit: ambi dexter, barba longa: intuitu turpi: religione vel nulla, vel, quæ par illi est, paganica. *Uxorem filiamve per vim alicui auferre, pro nihilo illi erat,* militem licentia crudelitateque sua maxime sibi devinciebat: quo consilio, si vidua intra annum alteri non nupsisset, ut possessionibus fortunisque suis cederet, constituerat.»—Spontoni, *Historia della Transilvania, passim.*

[69] *Bethlen,* IV, 336: «...Vajvodæ uxor, fœmina matronalibus dotibus conspicua, et a mariti sui moribus longe abhorrens.»

serica Mitropolieĭ din Belgrad, cheltuind 20,000 de aspre. Soçia luĭ Danciu, Stana, drept recunoscinţă, dăruesce dómniĭ române moşia Pireia, cu care ea milui pe Oprea Postelnicul pentru slujba luĭ cea credinciósă către domn în ţérră căt şi în streinĕtate.[70]

§ 7

Steaŭa luĭ Mihaĭu, după coprinderea Moldoviĭ, începuse să păléscă. Ungurul, Némţul, Turcul, Polonul, Tătarul, pênĕ chĭar şi Româniĭ vênduţĭ streinilor, toţĭ vênaŭ peirea

[70] Chrisovul luĭ Mihaĭu Vodă, doc. Ep. Rămnic, leg. nr. 103, doc. nr. 1, la *Archiv. Statuluĭ din Buc.* — Acest Dancĭul Vornicul Brăncovénu era fiul luĭ Datco (David), şi tatăl luĭ Matheĭu Basarab, care făcêndu-se domn a strămutat în anul 1648 ósele părinteluĭ sêŭ din Belgrad la monastirea Arnota (gĭud. Vîlcea) cea fundată de dênsul, punênd peste mormêntu-ĭ (ce se află în tinda bisericeĭ) inscripţiunea pe care noĭ o citim şi completâm ast-feliŭ :

«Ліча ѯак шаселе а к (reştinuluĭ)
«ши бине крединчос (uluĭ şi a nóst)
«ре р8да боѧрен а ж8п (anuluĭ Dancĭuluĭ)
«ворник8л8й Брънковѣ (nu şi prilej)
«ид8исе моартеа (în ţara) ардѣл8л8и

unuĭ singur om, care cu fruntea senină asculta urletul viforuluĭ apropiat. Dómna Stanca ne maĭ simţindu-se sigură nicĭ în Belgrad, nicĭ în Tĕrgoviste unde venise cu

«аколо и саȣ (şi îngru) пат трȣпȣл îн ми
«трополиа Белградȣлȣи î корсȣл анилор
«҂ꙁр҃н. ꙗр фиосеȣ прѣ ломинатȣлȣ
«іѡн матею бьсьраб воевод (şi domn ţă)
«рьи рȣмьнещи î трал ѕ҃ї ан ден д[омн]и
«ѧ лȣи тримисаȣ пре крединчо(сȣ)л мьриї сале
«драгомир вел ворник адȣс ѡаселе де лѣ
«ȣ îгрȣпат îтрачасть с[фън]ть мьньстире
«арнот карѣ е ꙁидит[ъ] дин темел[їе] де мьриїсѧ.

Ilustrul nostru archeolog d. A. Odobescu, care a publicat şi un fac-simil de pe acéstă inscripţiune în interesantul d-séle studiŭ *Arnota* (Atheneul Român, Bucurescĭ, 1869, p. 17) susţine că: inscripţiunea s'ar referi nu la tatăl luĭ Matheĭu, Vornicul Dancĭu Brăncovénu, ci la uă rudă a acestuia, care va fi murit în Ardél la anul 1600. Acésta după opiniunea nóstră nu este de admis pentru că: I° Faptul cert atestat de chrisovul indicat maĭ sus este că: Dancĭu Vornicu a murit la anu 1600 în Belgrad şi s'a îngropat în mitropolia de acolo; II° De nicăirĭ nu se vede că vre-uă rudă a luĭ Danciu Vornicu tot în acel timp şi loc să fi rĕposat şi îngropat; III° Chĭar de am admite acésta, Matheĭu Vodă zidind m-rea Arnota era natural să aducă din Ardél *ósele părinteluĭ sêŭ*, ĭar nu ale rudeĭ acestuĭa; IV° Uă inscripţiune mortuară arétă în de regulă numele rĕposatuluĭ, ĭar nu numaĭ: *a cuĭ rudă* a fost; şi V° Inscripţiunea, aşa cum o citim şi o completâm noĭ, socotim a fi decisivă.

fiul sêŭ Nicolae, domnul Ţêrriĭ-Românescĭ,[71] se retrase cu tot ce avé maĭ preţios la Făgăraş.[72] Aci, sub ocrotirea posiţiuneĭ naturale a loculuĭ, întăriturii şi a unuĭ mic corp de óste română, se întristà séŭ bucurà de pe veştile ce primĭa despre soçul şi fiul sêŭ.

Dér Ardélul clocotind isbucni ca un vulcan.

Icĭ nobilimea maghĭară înverşunată contra luĭ Mihaĭu se strînge la Turda, chĭămând pe d'uă parte în agĭutor pe Basta, pe de alta pe Sigismund cu Turciĭ şi Poloniĭ; şi când ceĭ maĭ străluciţĭ sfetnicĭ aĭ luĭ Mihaĭu, Banul Mihalcea şi Radu Buzescu, veniră a întreba pe nobilĭ ce voesc, — eĭ îĭ dederă affară din adunare cu ruşine.[73]

Collo Basta îşĭ mişcă înfricoşata sea armiă, îndreptându-se spre Mirislâŭ; maĭ collo

[71] *Chronica anonimă* în Magaz. Istor., IV 301 : «Simion Vodă... că aŭ venit aicĭ în ţéra Românéscă, cu Léşĭ şi cu Moldovenĭ, *de aŭ gonit pe Dómna luĭ Michaiŭ Vodă*, şi pre fiu sêŭ Nicólă Vodă...»

[72] Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneţia 1638, p. 122.

[73] Istuanfius, *Historia Regni Hungarici*, Coloniæ Agrip., 1724, p. 462. — Bethlen, IV, 570.

norul acella negru vestesce apropiarea de nouĭ duşmanĭ Polonĭ şi Turcĭ.

Ḑiŭa fatală pentru némul român şi pentru Mihaĭu, 18 Septembre 1600, veni. Mirislău— Waterloo al Bonaparteluĭ Românilor, loc de gelaniă al orĭ-căriĭ inime românescĭ; câmpiele séle se scăldară în sângele român; undele rîuluĭ Mureş, roşĭatice ca cerul în appusul sóreluĭ, rostogoliră cadavrele ostenilor luĭ Mihaĭu; şi la acea privelişte terribilĕ ca faça morţiĭ, în acel raget al miilor de suflete espirânde, în acea plóĭă de glónţe şi de pucĭósă, voevodul Român în loc d'a părăsi câmpul săngeros al lupteĭ, sta nemişcat pe callul sêŭ — în mâna dréptă stégul cel mare al armieĭ, în stânga sabia sea cea uriaşă — ér în gĭuru-ĭ câţĭ-va căpitanĭ implorându-l cu lacrimele 'n ochĭ a lua fuga, căcĭ duşmanul s'apropie şi viuéţa-ĭ e în primeşdie.[74]

Sublime momente de devotament, când omul uĭtă că este carne şi ósse, şi aştéptă ca stânca neclintită în vêrful moşnéguluĭ Car-

[74] Veḑĭ în Spontoni, op. cit., p. 115—119, descrierea aceşteĭ nenorocite bătăĭ.

pat a trăsnetelor detunătóre loviture! [75] De la Mirislâŭ Mihaïu se duse cu grabă la Belgrad, apoĭ la Făgăraş, unde se afla dómna Stanca. [76] Aci el voi să se opréscă pentru a'şĭ încercà d'a doua óră norocul contra armieĭ imperiale. Baba Novac, credinciosul şi vitézul sêŭ general, care tocmaĭ atuncĭ sosise rănit, cu pĕrul şi barba pîrlite de foc, îl conjurâ să plece cât de'ngrabă în ţérră, căcĭ norocosul Basta îl urmăresce, Nemţiĭ vor încongiurà cetatea, şi slava, ḑilele luĭ şi a soçieĭ séle sunt în primejdie. Mihaïu încărcâ atuncĭ pe caĭ şi care thesaurele séle, şi ducêndu-le într'uă mare şi întunecósă pădure nu departe de Făgăraş, numită a *Draculuĭ*, acolo le ascunse într'uă grópă adâncă. Întors la Făgăraş, pe care'l dede prédă soldaţilor, îşĭ luâ soçia, fiïca, pe Baba-Novac cu oşteniĭ ce-ĭ maĭ rĕmăsese şi se îndreptâ spre Ţérra-Românéscă printre munţĭ. [77] Apropiindu-se de ho-

[75] Studiul nostru *Mihalcea Banul* în *Columna luĭ Traïan* 1872, Nr. 29, 30, 31, 32, 33; 1873, Nr. 2 şi 3.

[76] Spontoni, l. c. : «dove tenea la *moglie*, e le cose più pretiose.»

[77] *Spontoni*, op. cit. 122—123.

tare află că nu departe Sigismund şi Moise Sekeli cu Polonii îl aşteptà să 'l lovéscă. Pus între două focurĭ se decise a se 'mpăcà cu Basta, şi trimise la dênsul patru solĭ carĭ încheĭară pacea cu condiţiune ca : dómna Stanca, fiĭca-sea Florica, şi fiul sĕŭ Nicolae Vodă să rĕmână ostaticĭ în Ardél.[78]

§ 8

Familia luĭ Mihaĭu se îndreptâ către Braşov, dér fu prinsă pe drum de Ungurĭ, şi reţinută în tabĕră două ḑile; dobêndind li-

[78] *Spontoni* 123 spune că : Mihaĭu ar fi dat ca ostaticĭ pe muma, pe soçia şi pe fiul sêŭ Pĕtraşcu; la pag. 124 soliĭ românĭ ḑic : «Offerendovi per ostaggi in sicurtà della nostra fede... Petrasco carissimo Figlio del Signor nostro insieme con sua Madre, e sua Moglie.» Muma luĭ Mihaĭu Tudora, aşeḑată în m-rea Cozia âncă de la plecarea fiuluĭ sêŭ pentru cucerirea Ardéluluĭ, nu s'a mişcat de acolo pênĕ la mórte. Veḑĭ *Bethlen* IV 343, 519, despre Tudora; p. 594 : Mihaĭu dede : «pro obsidibus uxorem suam cum filio Petraskone...» Decisive sunt următórele din memorialul luĭ Mihaĭu Vodă către Impĕratul Rudolf : «spre «a-ĭ convinge şi maĭ tare despre fidelitatea mea, am trămis în «Transilvania chĭar soçia mea, fiul meŭ şi pre fie-mea, însă «sub condiţiune ca pre fiul meŭ să'l lase a veni îndată la Mă-«ria Tea» *Thesaur. de monum. istor. I.* 267. — *Lorchianus*, op. cit., 66—67.

bertatea dómna Stanca veni la Braşov, dér nu fu primită în cetate,[79] şi mase uă nópte într'un obscur ospel din Suburbiŭ; a doŭa nópte plecâ să'şĭ caute pe fiul sêŭ ce 'l socotĭa câ va fi fost omorît, dér pe care Nemţiĭ la 18 Octobre îl duseseră la Făgăraş.[80] Causa acesteĭ rele primirĭ din partea Braşovenilor era mincĭunile rĕspândite de Petru Arménu, care fusese în serviciul luĭ Mihaĭu, cum câ domnul român, după coprinderea Moldoveĭ ar fi avut intenţiunea să ucidă pe căpeteniile oraşuluĭ, să jefuĭască tot, şi să încredinţeze guvernul la câţĭ-va boĭerĭ d'aĭ luĭ.[81]

Silită de Ungurĭ a veni la Făgăraş, Stanca şi copiiĭ sĕĭ fură ţinuţĭ din ordinul luĭ Ba-

[79] Petru Banfi (*Tagebuch*, în *E. Trauschenfels*, Deutsche Fundgruben, Kronstadt, 1860, p. 248) scrie :«1600 den 1. tag Octobris ist der Michell Wayda mit den Ratzen und Zeckeln auff die stat komen und *die Ratzechs weiber auss gheheichsen* (ausgestossen?) *den sie domols in der stat Cronen worn aber in* (Ihnen) *nix gheben ja hott man auch auf sie ghesossen ausse den bostaien mit stükern.*»

[80] *Simonis Czauck Ephemeris Libellus*, anno 1600, ap. *Trauschenfels, Deutsche Fundgruben*, Kronst. 1860, p. 120 : «Am 18 tag. bringen die Teutschen auss dem Tabor den Petraska Wayda wnd furen ihn zum Fugrisch.

[81] *Chronicon-Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, p. 170.

sta într'uă pază onorabilĕ, după cuviinţa persónelor lor.[82]

Dér curênd viéţa lor se umplu de chinurĭ şi amărăcĭunĭ. Mihaĭu înfrânt la Siret, Telégen, Argeş şi alte locurĭ,[83] strâmtorat de tóte părţile, abĭa putu cu 2000 de galbenĭ să cumpere de la Gaspar Cornis voĭa d'a trece prin Transilvania către Impĕratul Rudolf.[84] Familia sea însă rĕmase prédă ureĭ neîmpăcate şi rĕsbunâriĭ de Ungur, care aprinse acum în vîlvóre se revĕrsà asupra unor fiinţe slabe. Basta sub cuvênt de maĭ mare siguranţă luâ pe Stanca cu copiiĭ şi cu tóte thesaurele eĭ la Clujŭ şi o puse în închisóre sub aspră priveghĭere.[85] Constrîns apoĭ a părăsi Clujul, familia captivă cădu în mânele luĭ Stefan Csaky,

[82] *Bethlen,* IV, 594. — *Simonis Czauck* Ephemeris Libellus, l. c. p. 120 : «Am 23 tag (October) bringen die Unger auss dem Tabor gefencklich die Michel Weddin sampt den Tarwegen in die Altstadtt, wnd furen sie auch davon kegen Fugrisch (wnd man helt sie ein jar aldo gefangen)». Cuvintele în parentes sunt de aceĭaş mână, dér maĭ tărdiŭ şi cu diferită cernélă scrise.

[83] *Heidenstein,* op. cit., 359—364. — *Pauli Piaseci Chronica gestorum in Europa singularium,* Cracoviæ, 1648 p. 189.

[84] *Bethlen,* IV, 609.

[85] *Biseliŭ* ap. *Papiŭ,* op. cit., 157.

crudul vĕnḑĕtor şi duşman de mórte al domnuluĭ român,[86] care o duse din noŭ la Făgăraş şi o asvêrli într'uă négră închisóre, fâră nicĭ-uă formă de judecată,[87] tratând-o în modul cel maĭ barbar şi despuind-o de tot ce avé.[88] De la Făgăraş ea fu transportată din ordinul luĭ Sigismund Bathori, ce venise să rĕsbune mórtea vêruluĭ sêŭ Andreiŭ Cardinalul, la Sibiĭ,[89] unde ar fi aşteptat-o póte uă peire nu maĭ puçin crudă de cât a luĭ Baba Novac şi a preotuluĭ Şaşcă — fripţĭ de viĭ în pĭaţa Clujuluĭ în timp d'uă oră şi jumĕtate[90] — décă Mihaĭu Vodă nu miḑlocĭa la Curtea Imperialĕ spre a opri furia unguréscă d'a merge maĭ departe.[91] Dómna Stanca şi

[86] *Spontoni,* op. cit., 142.

[87] *Stavrinos,* 317.

[88] Biseliŭ, l. c. — Spontoni, op. cit., 149—150. — Palatie, Bulenger, Piaseţky ap. Şincaĭ, Chronica, II, 285.—Thuan l. c., p. 243 observă ironic : «Stefan Csaky... *pentru ca să nu stea fără a face şi el ceva,* prinde şi pune la arest pe femeĭa şi copiiĭ luĭ Mihaĭu...»

[89] Bethlen, IV, 591.

[90] Spontoni, 143—144 descrie cumplitele chinurĭ. — Cf. Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum I, 177. — Bethlen V, 7. — Enyedi Pàl etc.

[91] Spontoni, op. cit., 149—150 : «Haveva in tanto il Bàttori (entrato già nella Transilvania) fatto carcerare la Madre,

copiiĭ sêĭ fură readuşĭ la Făgăraş, dér după puçin timp aruncaţĭ din noŭ în temniţă[92] şi ţinuţĭ sub pază mare, chĭar atuncĭ când sabia luĭ Mihaĭu strălucitóre la Goroslâŭ începuse a băgà ĭarăşĭ fiorĭ de mórte în duşmaniĭ sêĭ.[93]

Rănit adânc în suflet sciindu-şĭ familia

la Moglie, e'l Figlio di Michele Vaivoda, che come Ostaggi d'ordine del Basta si trattanevano in Fogaras, per isdegno di non haver trovato arrestato, come presupposto s'haveva il General dell' imperadore. Trasisse questo accidente il cuor di Michele, però che haveva negotiato nella Corte Cesarea la restitution di essi, e'l trattato havea preso assai buona piega.» —*Bisclıŭ* 158.—*Spontoni*, Attioni de' Ré dell' Ungaria, Bologn. 1620, pag 127.

[92] Éccĕ cum se plânge Mihaĭu de acésta în memorialul sêŭ către Impĕratul: «Am trămis în Transilvania chĭar soçia mea, fiul meŭ şi pre fiiă-mea. După cum aud însă, sunt *reţinuţĭ în închisóre*, *trataţĭ mişelesce şi în lipsă de tóte.*» *Thes. de monum.*, I, 267.

[93] Bethlen t. V, 37, 39, susţine că după învingerea de la Goroslâŭ Sigismund ar fi dus pe Stanca şi pe copiiĭ sêĭ în Moldova; câ Mihaĭu aflând de neomenósa faptă, ar fi trimis la el scrisorĭ prin uniĭ din credincĭoşiĭ sêĭ: ca să nu ridice viéţa uniculuĭ sêŭ fiŭ şi soçieĭ, ci să le dea libertate; câcĭ el îĭ făgăduĭesce, câ gonind şi biruind pe Nemţĭ, îĭ va redà ĭarăşĭ în stăpênire Transilvania, şi în fine, câ aceste scrisorĭ, cum ḑic uniĭ, s'ar fi prins şi dus la Basta.— Alţĭ autorĭ maĭ adaogă că: din Moldova familia luĭ Mihaĭu s'a expediat la chanul tătăresc unde a şi murit. Că aceste părerĭ sunt nefundate, veḑĭ maĭ la valle, şi studiul nostru *Familia luĭ Mihaĭu Vitézul*, Bucur., 1874.

câ suferă pentru dênsul în robie, Mihaĭu trimise spre liberarea eĭ pe căpitaniĭ Georgiŭ Raţ şi Mărzea cu cătanele, maziliĭ şi Valoniĭ, să 'ncongĭure şi să închidă cetatea Făgăraşul, şi chĭar să o sfărame la cas de oposiţiune.[94] Însuşĭ el era hotărît a doua ḑi (18 August 1601) să vină în agĭutor cu alte trupe ce-ĭ făgăduise Basta, — dér... nu putu să 'şĭ maĭ véḑă fiinţele luĭ drage... Trupele trimise de generalul imperial era uă cétă de asasinĭ care-ĭ străpunge inima hoţesce, îĭ taie capul, îl rostogolă la pămênt...[95]

Ca de trâsnet isbită nenorocita dómnă, aflând de perderea uniculuĭ eĭ sprijin pe pămênt, nu scia ce să facă? în cotro să fugă? Cu sufletul îngrozit de atâtea primejdiĭ ea 'şĭ aşteptà pe fie-care minut mórtea de la sĕlbaticiĭ duşmanĭ aĭ soçuluĭ eĭ... Câte va maĭ fi suferit nefericita femeiă, cum se va fi strecurat din închisóre şi din ghĭara

[94] Stavrinos, 318.

[95] Stavrinos, 318—320. — Spontoni 171—172. — Bethlen, V, 44—46.—Bisseliŭ, I. c. p. 167—171.—Thuan, l. c. 246.— *Chronica anonimă*, în Magaz. Ist. IV, 300. — Lorchianus, op. cit., 68.

ucigaşilor de Ungurĭ, nu putem cu siguranţă spune.

La 1602 Septembre ea era liberă împreună cu Nicolae şi Florica în Braşov, dăruind Bisericeĭ Sf. Nicolae din Schĭaĭ de acolo satul Micşunescii din judeţul Ilfov «în faţa poporuluĭ adunat şi a tuturor preoţilor şi slujitorilor bisericeĭ».[96] Tristă ea trecu apoĭ cu Florica peste munţĭ în Ţérra-Românéscă, ĭar Nicolae Vodă se duse la Curtea din Viena[97] pentru a cere tronul şi ave-

[96] Actul de daniă scris romănesce în Braşov (Papiŭ, Thes. de Monum., I, 375 — 387) pórtă data de la facerea lumiĭ 7110 Septembre 28, ĭar de la Nascerea luĭ Christ 1602. Una din aceste çifre însă trebue să fie greşită, căcĭ 7110 Septembre corrĕspunde anuluĭ 1601, pe când la 1602 Septembre corrĕspunde 7111 Septembre. Noĭ înclinâm a crede că actul este dat în 1602 Septembre, şi că scriitorul actuluĭ a ignorat regula chronologică după care : 5509 ĭar nu 5508 sĕ adaogă pentru lunele de la Septembre pênĕ la Decembre, la anul de la Christos, spre a forma velétul de la Crearea Lumiĭ. Sigiliul dómneĭ Stanchiĭ ce se vede stampat pe un pătrat de chârtiă şi lipit cu céră, are uă cruce mare; în drépta eĭ semi-luna; în stânga sórele, împregĭur inscripţiune a СТАНКА ГОСПОЖА.

[97] *C. Lorchianus,* Ungarische chronologia oder Historische beschreibung, Cöllen, 1605, ḑice că în 1603 *soçia luĭ Mihaĭu* împreună cu fiul sêŭ a venit la Vienna şi a dobêndit permisiune de la Archiducele Mathias de a călĕtori la împĕratul în Praga. Acésta este adevĕrat numaĭ în cât privesce pe Nicolae Vodă cu soçia luĭ Anca, câcĭ Stanca în acel an se afla în ţérra Romănéscă.

rea de care fuseseră jefuiţĭ muma şi părintele sêŭ.[98]

Abătêndu-se pe la monăstirea Cozia, Stanca găsi âncă în viéţă pe muma luĭ Mihaĭu. Uă carte de daniă a acestia ne descrie într'un mod dramatic şi fórte natural scena întrevederiĭ lor, şi mâhnirea de care eraŭ coprinse după atâtea bogate rĕutâţĭ şi suferinţe trecute :

«Eŭ róba Domnuluĭ Is. Chr. călugăriţa

[98] Ms. la Hevenesi, ap. Şincaĭ, II, 290—1 : «Ce aŭ dat «Dómna luĭ Mihaĭu Vodă luĭ Menhard Bogati, ca să i le ţină «sùnt acestea : treĭ minteĭ cu scofiŭ de aur şi căptuşite cu «sobolĭ; un asturcan fórte frumos înşelat, înfrênat cu sărsa«murĭ ţîntuite cu pietre scumpe, care cal l'aŭ dat după aceea «Bogati luĭ Ladislav Gĭulafi; un lanţ de aur, ce plătea uă mie «de galbenĭ; uă bîtă fórte frumósă ce o cumpĕrase Mihaĭu Vodă «din Ţarigrad cu uă mie de florinţĭ nemţescĭ. Pentru întórcerea «acestora trimisese Petraşco fecĭorul luĭ Mihaĭu Vodă poruncă «împĕrătéscă în Ardél asupra luĭ Menhard Bogati, ca prin co«misarul Crauşeneg să le pótă dobêndi. Ci Bogati a dăruit pre «Crauşeneg cu cupe şi scafe de argint, şi orbindu'l cu daru«rile, nemica aŭ întors luĭ Petraşco.»—Despre Nicolae Vodă veḑĭ : I. *Liber annalium raptim scriptus per Michaelem Weyss* ap. Trauschenfels, op. cit., p. 201, care sub anul 1608 ḑice : «captivantur Albæ Juliæ æmuli Radulii : Petrasco Vayvoda, filius Michaelis Vayvodæ, Logofet Stoikicza, Camarás Mihály etc.»— Tot acolo, p. 233,. 234. — II, *Tagebuch des Peter Banfi,* l. c. p. 251;—III. *Georg Kraus,* Siebenbürgische Chronik, Wien 1862 — 64 : I, 20, 195, 196, 211.

Theofana, muma răposatuluĭ Mihail voevo-da diîn ţéra romănéscă, vieţuitam viiaţa ceştiĭ lumi deşartă... pînă ajunşŭ şi la neputinţa bîtrănéţelor méle, şi la slăbiciŭnea mea în svânta mănăstire în Kozia... aciiş mĕ ajunse şi véstea de svrăşirea ḑilelor drag fiiuluĭ mĭeŭ Mihail voevod, şi de sărăcia doamnîsa, şi a coconilor domnieĭ luĭ, priîn ţĕrĕle streine, fuiŭ de plîngere şi de suspine ḑua, şi nóptea. Dupa céĭă cu vrérea, şi cu ajutorĭul domnuluĭ diîn cerŭ, şi cu rugăciunea cinstiţilor părinţĭ în ḑi, şi în nópte, şi plîngerea mea şi suspinele sărăcieĭ lor de ţîrele streine, doară svenţia luĭ diîn naltul cerĭuluĭ aŭ auḑit, şi s'aŭ milostivit, de iaŭ scos diîn ţîrele streine, în ţéra de moştenie, şi maĭ vrătos aŭ cugetat la svânta mînăstire în Kozia pentru bătrâna şi jalnica a lor maĭkî, şi déca să adunar uniĭ cu alalţĭ mare plîngere şi suspin fu întru eĭ de jalea fiiusêŭ Mihail vod. şi pentru patima lor ce-aŭ păţit priîn ţărăle striine, doamna Stanca, şi fiiusêŭ Ion Nicola vod, şi fiesa doamna Floriĭca. Fu după acéĭă întrebare întru eale, cine cumaŭ petrecut, grăi doamna Stanca, *cum am pă-*

ţit noĭ, maĭkî, să nu paţî nime de ruda noastrî. darî milostivia ta maĭkî, cumaĭ petrecut; maĭca ḑise, *cu mult foc, de moartea fiiu-mieŭ, şi de jalea domniilor voastre, ĭar de cătrî svănta mănăstire, am har dragului domn, diîn cer, şi mulţemesc părinţilor, diîn svănta mănăstire, c'am avut pace, răpaus, şi căŭtare, de milostivele lor, la nevoa mea,* ḑiserî domnia lor, *mulţemim şi noĭ milostivelor lor, pentru mîlostivia tea, căcĭ aĭ avut căŭtare de eĭ...»*[99]

De la Cozia dómna Stanca, sdrobită de nespusă şi nemîngăĭată durere, se retrase la Rîmnicul-Vâlciĭ petrecênd restul puçinelor ḑile ce-ĭ maĭ rĕmânea în acte de pietate, şi resgîndind la tóte restrişţele trecute, carĭ se resfrîngeaŭ ca nisce umbre sângerate în oglinda inimeĭ.

Ea mărită în 1603 pe fiĭca sea Florica după clucerul Preda din Grecĭ (numit şi Floricoĭul), fiul luĭ Papa logofĕtul de la

[99] Cartea de daniă cu data 1602 noembre se află în *ArchivulSta tuluĭ din Bucur.*, docum. m-riĭ Cozia.—E publicată şi în *Thesaur. de Monum. Istorice* a d-luĭ Papiŭ, I, 389, pînă la 390, dér sub data greşită de 1603 noembre.

Grecĭ şi nepot luĭ Mitrea Vornicul.[100] In 1064 cĭuma, care secera cumplit Ardélul[101] şi se întinsese şi în ţérra-Românéscă, o răpuse... Simţindu-se aprópe de mórte, ea dărui moşia Plăvicenii Sf. Episcopiĭ din Rîmnic[102] unde se şi îmmormêntâ.[103]

*

* *

Astă-ḑĭ nicĭ uă lespede, fie cât de înnegrită séŭ ştirbită de timp, nimic nu maĭ amin-

[100] Chrisovul luĭ Matheiŭ Basarab din 1643, la *Archiv. Stat.*, docum. m-riĭ Bistriţa, leg. nr. 6. — Idem al luĭ Alexandru Iliaş din 1616, doc. m-riĭ Cozia, leg. nr. 24. — Idem al luĭ Radu Şerban Bassarab din 1608 în *Traĭan* nr. 58 din 1870.—*Chronica anonimă* în Magaz. Istoric, IV, 313 : «tăĭat-aŭ (Leon Vodă) şi pre Adam Banul acolo în tabără, şi pre *Preda Floricoĭul din Grecĭ...*»

[101] *Simon Nössner* ap., *Trauschenfels,* op. cit., p. 63. — Simon Czauck tot acolo p. 122; Mich. Weiss l. c., p. 157. — *Spontoni*. op. cit., p. 204 : «Nella Transilvana Provincia in tanto, ov' erano seguiti con tante straggi varij, e tristissimi Fatti d'arme, essendosi già l'Aria corrota, *facevasi sentire la Peste* con istrana mortalità.» — Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, etc.

[102] Ea dăruise âncă din 1598 alte moşiĭ mănăstiriĭ Mihaĭu-Vodă din Bucurescĭ cea zidită de soçul sêŭ. Veḑĭ chrisovul citat la nota 14. De asemenea mănăstiriĭ Snégovu, schituluĭ Turbaţiĭ de lângă monastire; în biserica schituluĭ se află portretul dómneĭ Stancheĭ şi al luĭ Mihaĭu Vodă fórte grossolan lucrate (A. Odobescu, Câte-va ore la Snégov, loc. cit. p. 366).

[103] Chrisovul luĭ Alexandru-Vodă din 1693, Condica mo-

tesce călĕtoruluĭ oprit în colinda-ĭ iscoditóre la acest cuvios locaş, despre uă fiinţă allésă, bună, blândă, supusă, încununată de virtuţĭ, ânger de mumă şi martiră pentru soçul şi ţérra sea...

Viena, 25 Decembre 1876.

P.S. La monastirea Căluiu de peste Olt,—fundaţiunea familieĭ Buzescilor—se află portretul mural al Dómneĭ Stancheĭ : uă figură melancolică şi dulce, plină de inteliginţă, în costum de dómnă, cu uă corónă pe cap, haĭnă de stofă roşiă brodată cu aur, ĭacà de blană albă cu codiţe negre. (*Albumul* d-luĭ Odobescu).

nastirelor, distr. Dîmboviţa, p. 178 la *Arch. Statuluĭ* : «Moşia-Plăvicenii aŭ fost dată şi adaosă la Sf. Episcopie de dómna Stanca pentru pomană unde zac óssele eĭ.»—Idem chrisovul luĭ Constantin Şerban (Cărnu) aceiaş condică fila 173.—Idem cartea luĭ Mareş ban, fila 176.

OPERE DE ACELAȘI AUTORŬ:

PETRU CERCELŬ, studiŭ istoricŭ.

DUOĬ ISTORICĬ, *G. Panu și P. Cernătescu*, studiŭ criticŭ.

FAMILIA LUĬ MIHAĬU VITÉZULŬ, analisă critică.

DESPRE LEGATŬ ÎN DREPTULŬ ROMANŬ ȘI ÎN DREPTULŬ ROMÂNŬ.

NICOLAE BĂLCESCU, Viața, timpul și operile sale.

INSCRIPȚIUNEA DE PE PATRAFIRULŬ DE LA STĂNESCI.

Prețulŭ 1 leŭ noŭ.